

Hiedelemjelenségek és a 20. század történelmi fordulópontjai

HANA DVOŘÁKOVÁ

Superstitious Manifestations and Watershed Moments in the History of the 20th Century

Keywords: beliefs, cemeteries, curse, Sudeten Germans, deportation

---

Immár bevett gyakorlat, hogy a háborút mint kutatási témát elsősorban a hadtörténelem szemszögéből közelítik meg a kutatók. Pedig a többi társadalomtudomány szempontjait érvényesítő kultúrtörténeti interpretáció egy tágabb spektrumú vizsgálat lehetőségét kínálja. Elsősorban az etnológiára érvényes ez a megállapítás, amely azon kevés társadalomtudományi diszciplína közé tartozik, amelyek már 1915-ben reagáltak a háborús történésekre: közvetlenül a balkáni frontvonal mögött, fotódokumentációval és háromdimenziós tárgyak gyűjtésével egybekötött nagyszabású néprajzi terepkutatás zajlott. Figyelemre méltó, hogy a háborús időkben, amikor a társadalomtudományok általában a háttérbe szorulnak, a Monarchia területein és Németországban a néprajz a helyzetet kutatási kihívásként fogadta, amelynek eredményei publikációkban és a tárgyi gyűjtemények gyarapodásában manifesztálódtak.¹ Míg az ún. Nagy Háború még képes volt szakmai ambíciókat ébreszteni, a következő háborúnak – jelenlegi ismereteink szerint – már nem volt ilyen „pozitív szakmai” hozadéka.

Mindkét tragikus történelmi esemény esetében a hiedelemvilággal kapcsolatos jelenségek álltak az etnológusok figyelmének előterében. Intenzíven vizsgálták a hiedelmeket az első világháború idején, s bár kisebb mértékben, de a második világháború alatt is. A mindennapok tragédiáiból csak az irrealitás világába lehetett menekülni. Az ésszel felfoghatatlan háborús masinériától gyötört, a saját sorsukat befolyásolni képtelen emberek a természetfeletti erőkhöz fordultak, hogy azok segítségével őrizték meg alapvető értékeiket – életüket és egészségüket. A természetfeletti lény beavatkozása jelentette az utolsó lehetőséget a sorsfordulatra, arra, hogy az ember egy csoda segítségével az egyébként kilátástalan helyzetből is kiutat találjon. Az egzisztenciális félelmek hívták életre a védelmi, pozitív célú mágikus praktikákat (pl. talizmánok, skapulárek, a mennyből érkezett levelek) csakúgy, mint a negatív célú cselekményeket (pl. rontás). Az ipari huszadik század küszöbén, akárcsak harminc évvel később, a század

---

1 A balkáni frontvonal mögött folytatott célirányos terepkutatás eredményei között fotódokumentáció, háromdimenziós tárgyak gyűjtése, kiállítások voltak (bővebben: Dvořáková 2014a).

közepén, ismét előtérbe került a hit és a hiedelmek, e két ellentétes, egymást kizáró kategória. Ennek a viselkedésmintának az eredeti kísérő jelenségei közé tartozott a természetfeletti jelenségekbe vetett hit mellett a mágikus cselekmények hatásosságába vetett hit, mind a frontokon, mind a hátszágban.² A háborús mindennapok célirányos dokumentálása, beleértve a hiedelemjelenségeket is,³ Ausztriában, Németországban, Franciaországban már a Nagy Háború alatt is zajlott, gazdagítva a levéltári és múzeumi gyűjteményeket. Az 1938–1945-ös időszakból hasonló gyűjtésre eddig nem bukkantunk.

Kivételt képeznek azok a hiedelemanyag-lejegyzések, amelyeket Alfred Karasek (1902–1970) német etnográfus készített az akkori Csehszlovákia, illetve a volt Jugoszlávia területéről kitelepített németek körében. A brünni születésű Karasek, aki az elsők között figyelt fel erre az anyagra, hűségesen szolgálta a Harmadik Birodalmat. (Klee, 2003, 299. p.) Problematikus személyiség volt, akinek szakmai érdemeit (főleg a betlehemkészítés kutatását) a személyiségétől, egyéb tevékenységétől elvonatkoztatva kell értékelni. Ebből a nézőpontból vizsgálándók a már német területen folytatott terepgyűjtései az áttelepített németek körében, akik lassan adaptálódtak az új „haza” mindennapi életének nehéz körülményeihez. A háborút követő első években lejegyzett visszaemlékezések az újonnan érkezettek érzelmi feszültséggel teli, anyagi szűkösséggel is terhelt helyzetét tükrözték.

Karasek több mint tapasztalt gyűjtő volt, és már csak az egzisztenciális gondoktól gyötört, a régi hazába való visszatérés gondolatába kapaszkodó adatközlői korára tekintettel is tisztában volt a gyűjtés időbeli korlátaival. Az első lejegyzéseket már 1945-ben, az ideiglenes befogadóállomásokon elkészítette, majd az ötvenes évek elején munkatársaival folytatta a gyűjtést az adatközlők új lakóhelyén, illetve levelezés segítségével. A lejegyzések formájukat tekintve rövid, egyszerű közlések, a hallott anyagot Karasek nem kommentálta, pusztán tömören reprodukálta és adatolta (az érintett település, az adatközlő neve, foglalkozása, németországi lakhelye).

A Karasek által gyűjtött elbeszélések a hiedelemmondákhoz tartoznak, teljes mértékben megfelelnek a műfaj elfogadott meghatározásának: *rövid, fantasztikus elemekkel színesített, valós motivációjú elbeszélés, amely meghatározott történelmi időben játszódik, s amelynek igazságtartalmáról mind az elbeszélő, mind a hallgató meg van győződve. Valamennyi monda tartalmának közös nevezője a szokatlan, a különös, ami a mi világunkat érinti, ami elbűvöl minket... A hiedelemmondák formája memorat, cselekményük amorf, individualizált.* (Luffer, 2014, 7. p.) Tekintettel a körülményekre, amelyek között Karasek lejegyzései készültek, hangsúlyosan jelentkezik a cselekmény igaz vagy valószerű voltának kérdése is. Megerősítést nyert a tézis, miszerint *a monda hitelessége két tényező kapcsolódásának függvénye: az objektívan ellenőrizhető valós elem (létező objektum vagy hely, megkérdőjelezhetetlen történelmi tény), illetve az emberi mentalitás konstruálta hiedelem, fantázia (a mágikus cselekmények hatása, valamely hely kísérteties volta). A mondának kapcsolódnia kell a közösség számára*

² Az 1914–1918 közötti időszak hiedelemjelenségeiről bővebben: Dvořáková 2014b.

³ Az 1914–1918-as években a német és az osztrák fronton, illetve a fogolytáborokban gyűjtött hiedelemjelenségekről tanulmánykötet jelent meg (Korf 2007).

közismert tényekhez, legyenek azok szociális (vagyon helyzet), földrajzi vagy kultúrtörténeti (bizonyos történelmi korszak viszonyai) tények. A szokatlan eseményről vagy tapasztalásról szóló hírnek kapcsolódnia kell a kollektív magyarázati modellhez, amely legalább részben az irracionálisitáson alapul. (Luffer, 2014, 12. p.)

Több közlésben szerepel a mágikus cselekmények eszközeként a föld.⁴ Az általunk vizsgált téma esetében sírföldről van szó, amely a népi hitvilágban közismert eszköze mind a pozitív, mind a negatív célú mágiának. A népi gyógyászatban pozitív hatást tulajdonítottak a sírföldnek, köszvény, szemölcs, rüh, fogfájás elmulasztására használták.⁵ Védelmet nyújtott a boszorkányokkal szemben, hasznos volt a szarvasmarha megrontása ellen. A sírföld szétszórása az emberi hajlékban mindkét hatást kiválthatta. Pozitív értelemben a kártevők ellen védett, pl.: *Szent Anna napján napfelkelte előtt menj a temetőbe, vegyél három marok földet egy öngyilkos sírjáról, hazaérve dobj belőle a tisztaszoba minden sarkába, közben mondd: Ma van Szent Anna napja, csótányok, gyerekek mind elő! És a csótányok eltűnnek.* (Huptych, 98. p.)

A másik póluson a sírföld a rontás eszköze volt. A halottakkal való kapcsolatnak köszönhetően különleges ereje volt, amely felerősítette az elérni kívánt ártó hatást. Használója átlépte a két világ határát, a cselekmény címzettjét szerencsétlenség, betegség, halál képében, kísértettekkel való találkozás formájában érte utol a büntetés. A német hiedelemstótar a sírföld rontó célzatú felhasználására közöl példát: *A templomba tartó újházások közé dobott föld biztosítja, hogy a házasság nem lesz nyugodt. Sírföld segítségével lehet megrontani a tehenet is, hogy ne adjon tejet, vagy pusztuljon el.*⁶

A föld (pozitív vagy negatív) mágikus erejébe vetett hit a huszadik századig fennmaradt; a német lakosság kitelepítésével összefüggésben mind a pozitív, mind a negatív célzatú cselekményekre találunk adatokat. A Karasek által leírt ártó cselekmények azt szemléltetik, hogyan próbált az egyén specifikus eszközök segítségével megbirkózni a háború, a menekülés, a deportálás kihívásaival. A mondai szüzsék ez esetben az átélt, belül elnyomott érzelmek kifejezésére szolgálnak. Paradox módon segítenek megfigyelni a személyes emlékezet továbbadásának és megőrzésének folyamatát. Luffer katalógusa alapján ezeket a leírásokat az ember és mágia tárgykörbe soroljuk, amikor a laikus felhasználó él a mágia eszközével, használ mágikus tárgyakat a bosszú érdekében. (Luffer, 2014, 75. p.) A sírföldnek a házban való szétszórása a lakhely kényszerű elhagyásával függött össze, annak elátkozásával, azaz a negatív hatás átvitelével az új lakóra. Karasek hagyatékában négy olyan memoratot találunk, amelyet cseh területekről – Mostból (Brux), Jablonecból (Gablonz), Libaváról (Liebau), Brünnből (Brünn) – deportált németek meséltek.

Heinke M. Kalinke német etnológus a háború utáni időszak hiedelemanyagát vizsgáló tanulmányában (Kalinke 2002, 159–174. p. ltt: 165. p.) példaként idézi Karasek

4 A föld mint a négy elem egyike fontos szerepet játszott a természeti népek vallásos kultuszaiban (lásd A Földanya kultusza. In Hoffman-Krayer 1930–1931, 896–897. p.), akárcsak később a keresztény vallásban (pl. Isten a föld porából alkotta meg az első embert, Ádámot).

5 Uo. 96. p.

6 Uo. 97. p.

1949-ből származó lejegyzését: Cseh forrásokból származnak a Brünnből érkezett hírek. Sok ember van itt, aki pontosabban el tudná mondani, most mindenfelé erről beszélnek. Én a nevek és részletek nélkül jegyeztem meg. Az elüldözésük előtt a brünni németek földet hoztak a temetőből, és szétszórták a lakásban. Ezt maguk a csehek látták. Így átkozták el nemcsak a lakást, hanem azokat is, akik utánuk költöztek volna oda. És valóban, akik ide beköltöztek, folyton betegeskedtek. Amikor aztán elmondták nekik, hogy itt sírföld van szétszórva és a lakás elátkozott, elmenekültek. Az így megátkozott lakások többsége üres.⁷

A másik, Brünnhöz kapcsolódó lejegyzés 1951-ből való:

Az egyik brünni lakásban a németek a kitelepítésük előtt sírföldet szórtak el. A háztulajdonost, egy idős német asszonyt, a cseh „partizánok” a „fordulat” idején ok nélkül megölték. A lakásba aztán csehek költöztek. Éjjel mindig kopogás hallatszott, de nem törődtek vele. A kopogás nem szűnt, minden éjszaka ugyanabban az órában ismétlődött. Az új lakók ezért elkezdtek másik lakást keresni, de nem találtak. Egy alkalommal éjjélkor mentek haza, anélkül, hogy tudták volna, akkor van a háztulajdonos halálának első évfordulója. Amikor beléptek a szobába, megláttak egy öregasszonyt, aki a kályha melletti padon ült. Az ujjával integetett nekik, hogy menjenek közelebb. Azok megfordultak és pánikba esve elmenekültek a házból: a halott hívta őket, és ha nem hagyták volna el a házat, meghalnak.⁸

A következő közlés szerint az eset nem Brünnben, hanem az észak-csehországi Jablonecban történt:

Ennek Brünnhöz nincs köze. A történet Jablonecban játszódott, mert a jabloneci Hübnerová asszony hozta magával, aki csak az ősszel jött Csehszlovákiából (a fia után jött Halleinbe, akit itt benősült egy szalámigyárba). Mesélte, hogy a csehek szentül meg vannak győződve róla, hogy a történet igaz: a kitelepítésük előtt a németek elmentek a temetőbe, hogy a rokonaik sírjáról hozott földet szétszórják a lakásban, és így elátkozták azt. Az új cseh lakók vagy súlyosan megbetegedtek, vagy meghaltak. Minden cseh családdal ez történt röviddel az után, hogy ezekbe a házakba beköltöztek. Amikor ez ismert lett, a maradék lakók pánikba esve kiürítették a lakásokat. Hübnerová asszony ezt személyesen megélte Jablonecban, az ottani csehek beszéltek erről. Még konkrét házakat is említett, ahol ez megtörtént. El tudja mondani, melyik házokról állítják a csehek, hogy el vannak átkozva.⁹

Tény, hogy a deportálások megkezdése előtt a németeket szigorúan megfigyelte a környezetük, ahogy az is, hogy a temetőlátogatások, még ha más céljuk volt is (pl. búcsú a rokonok sírjaitól), kiváló lehetőséget nyújtottak az elhagyott lakhelyek megátkozásáról szóló hiedelemmondák keletkezésére. A Most városához kötődő, a winkli gyűjtőtáborban az adatközlő neve nélkül lejegyzett történet 1949-ből származik:

7 Alfred Karasek Archiv. Institut für Volkskunde der Deutschen im östlichen Europa, Freiburg am Breisgau, KA 04/01 – 118, Herr Mohr, Buchenhöhe/Obersalzberg, 24. 11. 1949.

8 Uo. KA 04/01-119, Herr Hübner, Berchtesgaden, 28. 12. 1951.

9 Alfred Karasek Archiv. Institut für Volkskunde der Deutschen im östlichen Europa, Freiburg am Breisgau, KA 04/04-64, Herr Worbs, Obersalzberg, 24. 12. 1949.

Azok mesélték, akiket érinthetett volna az átok. A mosti csehek között nagy riadalmat keltett. Kiderült, hogy némelyik, eredetileg német házban az újonnan beköltözött csehek hamarosan meghaltak, vagy úgy megbetegedtek, hogy kórházba kerültek. Erre egyes csehek elmondták, hogy látták, hogyan mentek el az ezekben lakó németek a kitelepítés előtt a temetőbe, hogy onnan földet hozzanak. Azt aztán marokkal szórták szét a lakásokban. Az ilyen lakás el volt átkozva, a föld az átok eszköze lett, mert a halottak, akiknek a sírjáról származott, eljöttek az élőkért. Azok vagy hét napon belül elköltöztek, vagy meghaltak. Tüdőbajt kaptak. Ezeket a házakat megjegyezték. Cseh családok aztán semmi áron sem akartak beköltözni. Az elátkozott házak nevei köztudottak. Teljesen elhagyatottak. Az átok akkor kerül visszavonásra, amikor hazatér az eredeti tulajdonos, az vonhatja vissza, mert ő az, aki az átkot kimondta, csak neki van ilyen hatalma. A papnak sincs. Sok cseh először megszenteltette a lakását, de semmi se segített.¹⁰

Ezeknek a forrásoknak az ismeretében nem meglepő a szudétanémetek lapjában 1951-ben megjelent hír az ellentétes célzatú, azaz az átkot megtörni hivatott cselekményről, a házszenelésről: *Az új lengyel lakók beköltözése előtt a katolikus pap újfent megáldotta a lakhelyet.*¹¹ A lengyel pap a libavai egyházközségben (a későbbi katonai körzetben) folyamodott ehhez a lépéshez, ahol a frissen betelepített lakosság összetétele szociális és nemzetiségi szempontból is meglehetősen bonyolult volt.

Az óhazából származó földhöz való érzelmi kötődés a kitelepített németeknél rendkívül erős volt: *A régi hagyományok szellemében a bizonytalanságba és ismeretlenbe vezető útra a keletről induló parasztok egy marék földet vittek magukkal a régi földjeikről. 1945–1946-ban ezek főleg sziléziaiak, szudétanémetek és dunai svábok (Donauschwaben) voltak. A szudétanémet városokból származók, akiknek nem volt földbirtokuk, a szüleik sírjáról vettek búcsúzóul földet. A šumavai parasztok az új házban a földet az ajtónál elhelyezett szenteltvíztartóba tették víz helyett, hogy ahányszor csak belépnek az ajtón, megérinthessék.* (Karasek 1951, 4. p.) Az otthonról hozott föld valóságos kincs volt a kitelepítettek számára. Alfred Karasek lánya, Dietlind Karasek a gyermekkorára emlékezve így ír erről életrajzi regényében: *Ha a kitelepítettek többsége számára fontosabbak voltak is a családi ékszerek, másoknak a maroknyi szülőföld volt az ereklje. Az üvegcskébe zárt „sziléziai szülőföldet” több mint jó áron árulták, s áruként küldözték szerte a világba.*¹² A földművelő életmódhoz kötődést bizonyítja a dunai svábok szokása is, akik a magukkal hozott földet az új hazában kapott birtokon szórták szét, hogy így biztosítsák a hasonló jó termést. (Karasek-Langer 1951, 103–107., itt 106. p.) Hesseni, frankföldi, bajorországi adatok vannak haldoklókról, akiknek az volt az utolsó kívánságuk, hogy a koporsójukba kerüljön a szülőföldről hozott földből, amelyből így temetési melléklet lett. Szimbolikus jelentősége volt annak is, amikor a

10 Uo. KA 04/04-15, anonim, tábor Winkl, 25. 11. 1949

11 Öber, P.: Gott lässt seiner nicht spotten. *Schlesischer Gebirgsbote*, III./1. 30. 1. 1951.

12 Karasek 2014, 215. p. Köszönet Hans Werner Retterathnak, az IVDE Freiburg munkatársának, hogy felhívta a figyelmemet erre az utalásra. Itt szeretnék köszönetet mondani az IVDE-nek (Institut für Volkskunde der Deutschen im östlichen Europa, Freiburg am Breisgau), amiért lehetővé tette számomra a kutatást az intézmény archívumában.

temetésen szertartásosan a sírba dobták a rögöt. Az ausztriai Drasenhofen temetőjébe, ahol a brünni németek, az 1945-ös ún. brünni halálmenet túlélőinek egy része nyugszik, a közeli cseh határon keresztül hoztak földet, amelyet ünnepi szertartás keretében szórtak szét a sírjaikon, hogy „a szülőföldjük alatt nyugodhassanak”.¹³ A hazai földből vett rög szimbolikus jelentőségét bizonyítja az is, hogy fogadalmi tárgyként része lett egy új jelenségnek, a kitelepített németek búcsújárásának (Heimatvertriebenewallfahrt). Az óhazába való mielőbbi hazatérést kérve ajánlották fel a rögöt az áttelepített búcsúsok pl. Altöttingben vagy Neukirchen-Heilingen Blutban. Amikor a bajorországi Mária-kegyhelyen, Birkensteinben ünnepélyesen felállították a „kitelepítettek keresztjét”, a szertartás keretében a Csehországból hozott föld egy részét a kereszt talpához szórták. A föld mágikus erejébe vetett hit mellett így a rögök újabb funkciót kaptak, az „óhaza” jelképei lettek. Ha a szudétanémet ünnepségek hivatalos részében kaptak szerepet, annak politikai felhangja volt.

A brünni németek kitelepítésével, a Pohořelice felé tartó menettel kapcsolatban még két hiedelemmonda került lejegyzésre:

*Ez a Brünnből Bécsbe tartó úton van, Pohořelicétől délre. Erre mentek a németek Brünnből Ausztriába, útközben sokan meghaltak, ott sokszor jelentek meg fények. Mindig azon a helyen, ahol pap és imádkozás nélkül eltemették őket. És gyakran mint ha sírás hallatszott volna. Az emberek féltek arra menni. Ezt nekem egy dél-morvaországi ember mesélte, aki pontosan tudja, hol van ez a hely.*¹⁴

A tragikus sorsokat szimbolizálja a varjak említése is. A varjú általában szerencsétlenségre utal:

*Sokan meghaltak akkor, a brünni németek halálmenetében. A legtöbb halott Pohořelicében volt, aztán tovább, a határra vezető úton. Ott temették el őket, ahol meghaltak, az út menti árkokban. Csehek, szlovákok, de morvaországi horvátok is mesélik, hogy azóta éppen ezeken a helyeken rengeteg varjút látni, főleg télen és az események évfordulóján. Röpködnek, kárognak, nagy zajt csapnak. Sötétben nem szívesen megy arra az ember.*¹⁵

Ezek a közlések azokban a hiedelmekben gyökereznek, amelyeket mintegy tíz évvel korábban, 1937-ben a csehszlovák honismereti enciklopédia külön fejezetben tárgyalt „Német néprajz a Csehszlovák Köztársaságban” cím alatt. A fejezet szerzője, Gustav Jungbauer a német lakosság hiedelemvilágának tendenciáit magyarázza: A néphit előterében jelenleg a halottakkal kapcsolatos hiedelmek állnak. Ezt egész sor hiedelemmonda és -cselekmény bizonyítja. A csehországi németek egyes törzsei között azonban jelentős különbségek vannak, s ezek a különbségek az egyéb emberi tevékenységekhez viszonyítva éppen a néphitben jelentkeznek különösen élesen. Jungbauer települések szerint különböztette meg a hiedelmeket, rögzítette azok korabeli megjelenési formáit és leszögezte, hogy a nyelvszigeteken élő németek józanabbak, s bár kevésbé engedik át magukat a babonás képzeteknek, esetükben is „meglehetősen erősen jelen

13 Heimaterde auf Gräbern. *Der Sudetendeutsche*, V/26, 12. juli 1952, 8. p.

14 KA 04/01 – 115, Frau Hudal, 21. 10. 1951

15 KA 04/01-114, Herr Hübner, Berschtesgaden, 1951. január

vannak a halottakhoz fűződő hiedelmek”. (Jungbauer 1937, 341–378., itt 361., 362. p.) Jan Luffer megállapítása, miszerint a 21. századi hiedelemmondák közvetlenül kapcsolódnak a sokkal korábbi anyagokhoz, mert a természetfeletről alkotott elképzeléseink vonatkozásában nem különbözünk őseinktől, (Luffer 2014, 9. p.) megkötések nélkül vonatkoztatható az előző évszázadra is.

Befejezés

A föld pozitív vagy negatív mágikus erejébe vetett hit egészen a huszadik századig fennmaradt. Az Alfred Karasek által dokumentált negatív célzatú mágikus cselekmények az egyénnek a háborúval, a meneküléssel, a kitelepítéssel való sajtáságos szembenézését példázzák. Ebben az esetben az egyes szüzséknek az a funkciója, hogy segítsenek közvetíteni a megélt, elnyomott belső érzelmeket, miközben paradox módon segítségével lehet megfigyelni a személyes emlékezet továbbadásának és megőrzésének folyamatát.¹⁶ A sírföld alkalmazásának univerzális motívuma a bosszú a szociális viszonyok szétzilálásáért a kitelepítés idején. A cseh többség számára magyarázatot adott a kitelepítéssel összefüggő negatív történésekre. A negatív célzatú cselekmények a feszült, racionálisan feldolgozhatatlan háborús, illetve a háborút közvetlenül követő helyzetre adott válaszok voltak. A szétzilált/lerombolt szociális kapcsolatok alátámasztják Tatjana Bužeková tézisét, miszerint a negatív célzatú mágikus eljárások feltételezése közvetlen összefüggésben van az adott társadalomban/közösségben zajló történésekkel. (Bužeková 2002, 123. p.)

Az idézett hiedelemcselekmények ugyanakkor egy Európa közepén kialakult szomszédsági viszony sajtáságos dokumentumai. (Seibt 1996) Szokatlan nézőpontból vizsgált mikrotörténelemként is értelmezhetők. Közelebről nézve az etnológia új, eddig nem vizsgált kutatási megközelítések lehetőségét tárja fel, s új interpretációs kiindulópontokat kínál. Az összegyűjtött információk szerint a kutatás ezen fázisának a legeleljen tartunk, miközben épp ezen a területen szinte kínálja magát az interdiszciplináris megközelítés.

Ez a tanulmány a cseh kulturális minisztérium anyagi támogatásával készült a Moravské zemské muzeum (Morva Tartományi Múzeum) mint kutatási intézmény hosszú távú koncepcionális fejlesztése program keretében (DKRVO, MK000094862).

¹⁶ Heinke M. Kalinke német etnológus a háború utáni időszak hiedelemanyagával foglalkozó tanulmányában a rontás példajaként idézi A. Karasek 1949-es lejegyzését.

Irodalom

- Bužeková, Tatjana 2002. Susedky-bosorky. *Národopisná revue*.
- Dvořáková, Hana 2014a. Velká válka v hledáčku národopisu. *Národopisná revue*, 4. sz. 310–311. p.
- Dvořáková, Hana 2014b. Národopis v zákopech a na bojišti. In Mitáček, J. (ed.): *Velká válka 1914 – 1918*. Brno, 109–114. p.
- Hoffman-Krayer, Eduard (Hg.) 1930–1931. *Handwörterbücher zur deutschen Volkskunde. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. III*. Berlin–Leipzig.
- Huptych, Miroslav 1991. *Černá slepice aneb kterak se líhne bazalíček, jenž do domu štěstí přináší*. Praha. 1991.
- Jungbauer, Gustav 1937. Německý národopis v ČSR. In Horák, Jiří, Chotek, Karel, Matiegka, Jindřich (ed.): *Československá vlastivěda, svazek Národopis, II*. Praha.
- Kalinke, Heineke, M. 2002. Gerüchte, Prophezeiungen und Wunder. Zur Konjunktur sagenhafter Erzählungen in der unmittelbaren Nachkriegszeit. In Fendl, Elisabeth (Hg.): *Zur Ikonographie des Heimwehs*. Freiburg.
- Karasek, Alfred 1951. Neues Brauchtum um alte Heimerde. Totendienst, Gottvertraun und Zukunftshoffnung – Gewissensmahnung für die Austriabr. *Ost-west-Kurier*, 4 N. 2, 2. Jänner.
- Klee, Ernst 2003. *Die Personen zum dritten Reich*. Frankfurt am Main.
- Karasek, Dietlind 2014. *Die vergrabenen Briefe. Autobiografischer Familienroman*. Kaufering.
- Karasek-Langer, Alfred 1951. Von bayerischen Wallfahrtswesen von Heimatvertriebenen. In *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde. Festschrift für Joseph Maria Ritz*.
- Korff, Gottfried (Hg.) 2007. *Kasten 117. Aby Wartburg und der Aberglaube im Ersten Weltkrieg*. Tübingen.
- Luffer, Jan 20014. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha.
- Seibt, Ferdinand 1996. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha.

(Sándor Eleonóra fordítása)

HANA DVOŘÁKOVÁ

SUPERSTITIOUS MANIFESTATIONS AND WATERSHED MOMENTS IN THE HISTORY OF THE 20TH CENTURY

This study is based on records of superstition noted by German ethnographer Alfred Karasek (1902–1970) in 1945 and in subsequent years among Germans deported from the territory of the then Czechoslovak Republic and the former Yugoslavia. Karasek was among the first to give attention to this material. His collections fall within the scope of demonological legends and fully correspond to the usual characteristics of the genre.

Placement of cemetery soil in human dwellings served as a means for applying damaging practices. Due to the contact with the dead, graveyard dirt was believed to gain extraordinary strength, which was thus able to intensify the intended harmful effect. Through its use the boundaries between the two worlds were crossed and punishment followed for the addressee in the form of misfortune, disease, death, ghosts/hauntings.